

Sjaak Commandeur

De ruit en de mangel

Sjaak Commandeur (1953) is vertaler uit het Engels. Hij ontving de Martinus Nijhoffprijs in 1982, samen met Rien Verhoef. Sjaak Commandeur vertaalde werk van o.a. John Irving, William Butler Yeats, Roald Dahl en Joseph Brodsky. Dit Vertaalverhaal verscheen oorspronkelijk in 'Vertalersverdriet', een nummer van Armada uit juni 1996. Aan dat verhaal voegt Sjaak Commandeur overigens 16 jaar later iets toe wat heel goed als naschrift zou kunnen dienen: 'Nog even over onvertaalbaarheid: Carver beschrijft in een verhaal hoe 's avonds laat bij een man de telefoon gaat. Hij neemt op in de verwachting dat het zijn vrouw is, die voor haar werk op reis is. Maar het is een onbekende vrouw. Hij vraagt haar hoe ze aan zijn (geheime) nummer komt. Ze zegt dat ze, van haar werk thuisgekomen, een briefje van de oppas op de eettafel heeft aangetroffen met het bewuste nummer en het verzoek erbij om het te bellen. Meer weet ze niet.

Uit dit gegeven ontspint zich een onbestemd verhaal waarin het raadsel van het nummer niet wordt opgelost. Door heel de tekst heen schemert de bekende uitdrukking – 'to have someone's number' [iemand in de peiling hebben; ook wel: door en door kennen]. Dat aspect krijg ik met geen mogelijkheid meevertaald, en ik geloof dat het een mooi voorbeeld is van echte – klassieke – onvertaalbaarheid. (Ik gaf in het stuk voor Armada aan dat begrip een kromme slinger om uit te komen waar ik wilde zijn.)']

De ruit en de mangel

2. Wat moet het Nederlands? Het Nederlands moet soepel lopen.
3. Wat moet de dialoog? De dialoog moet natuurlijk klinken.
4. Wat moet de woordkeus? De woordkeus moet trefzeker zijn.
5. Wat moet het zinsritme? Het zinsritme moet zonder meer.
6. Wat moet de beeldspraak? De beeldspraak moet verrassen.
7. Wat moet de ironie? De ironie moet onnadrukkelijk zijn.
8. Wat moet de lezer? De lezer moet zich gewonnen kunnen geven.
9. Wat moet de vertaling? De vertaling moet niet vertaald aandoen.
10. Wat moet de vertaler?

De vertaler die plezier heeft in zijn vak en vertaler blijven wil, doet er goed aan zich van deze negen geboden rekenschap te geven en ze te verzoenen met zijn eerste gebod: vertaal wat er staat zoals het er staat.

William Butler Yeats heeft de wereld zijn autobiografie nagelaten. Als autobiograaf had hij de handicap dat hij zich geen data kon herinneren en zelden de moeite nam ze te achterhalen. Maar hij had er iets op bedacht. Hij begon zijn autobiografie met zijn geboortejaar en schetste vanaf dat jaar elk temporeel verloop met het bijwoord *presently*. Dat woord betekent ‘na enige - in elk geval niet lange - tijd’ maar kon bij hem een tijdsverloop van vijf minuten en vijf jaar aanduiden. Rien Verhoef en ik vertaalden in het begin van de jaren tachtig de *Autobiographies* tot *Autobiografieën* en werden dol van dat laconieke ‘presently’. Maar wij waren destijds rechtzinnig in de leer - een rechtzinnigheid die door een vertalend duo altijd beter zal worden bewaakt dan door een solo-vertaler - en honoreerden elk ‘presently’ even laconiek met ‘weldra’. Ik lees ‘s avonds laat nog weleens in onze vertaling - prachtige lectuur - en bij elk ‘weldra’ schiet mijn inwendige stem omhoog tot WELDRA!

Tien jaar later had ik nog eens een auteur met een passe-partoutwoord onder handen. De auteur was Joseph Brodsky, en het woord, of de uitdrukking, ‘not to mention’. Een geliefd zinstype in *Watermark*, het boekje dat Brodsky aan Venetië wijdde, is: ‘Basically, the animal kingdom fared poorly in Christian art - not to mention the doctrine.’ Zó geliefd dat ik

er onrustig van werd en besloot de standaardvertaling ('om nog te zwijgen van') te gaan variëren. Waarom?

Omdat er vooringenomenheid heerst tegen de kwaliteit van vertalingen. Ik laat op dit punt twee vooraanstaande critici aan het woord.

Willem Kuipers besprak in *De Volkskrant* van 19 juni 1992 de roman *Aller zielen* van Javier Marías. Hij vermoedt aan het eind van zijn bespreking

'dat het boek me ook nog iets anders wilde vertellen, de ontwikkeling van een stijl [...]. Maar hier liep ik vast op de vertaling, die zonder dat ik de bevoegdheid bezit haar te beoordelen, mij het gevoel gaf me iets van die (interessante) kant van het boek te ontnemen. In een vertaling ontmoet je nu eenmaal niet rechtstreeks de auteur, maar de vertaler en zijn idioom. Ik vermoed dat dit laatste bij Marías (bij zo'n auteur!) geciseleerder en opwindender is dan bij Aline Glastra van Loon, die nu eenmaal geen schrijver is.'

Janet Luis besprak in de *NRC* van 8 maart 1991 *Het miljoen* van J. Rentes de Carvalho. In het onderstaande citaat laat ik de voorbeelden die Luis geeft weg, want die doen in dit verband niet ter zake voor de conclusie waarmee ze besluit:

'Hij [Rentes de Carvalho] schrijft uitsluitend in zijn moedertaal. Daardoor valt het niet goed uit te maken of de soms wat onbeholpen uitdrukkingen en de krukkige formuleringen aan de schrijver of aan de vertaler toegerekend moeten worden. Ik houd het voorlopig toch maar op de vertaler, Harrie Lemmens, die vorig jaar met de vertaling van de roman *Laurentiustranen* beter werk leverde.'

Het illustratieve aan deze citaten is dat beide critici zich eerst onbevoegd verklaren tot het vellen van een oordeel en dan toch dat oordeel geven, in beide gevallen op grond van de dunk die ze hebben van vertalers. Of hun dunk terecht is kan voor dit betoog in het midden blijven, het gaat erom dat hij bestaat, bij critici en bij een groot deel van het lezerspubliek. En reken maar dat dat invloed heeft op hoe er wordt vertaald.

Het wordt tijd om uit te leggen wat dit te maken heeft met onvertaalbaarheid. Welnu, als de neiging bestaat om stilistische gebreken - of zelfs maar idiomatische eigenaardigheden - in een vertaalde tekst toe te rekenen aan de vertaler, kan de vertaler die aan het werk wil blijven dat soort stilistische kenmerken van de brontekst niet meevertalen. Ik moet dit op twee punten verduidelijken.

Het eerste punt is simpel: nee, geen enkele uitgeverij ziet graag negatieve vertaalkritiek op een door haar uitgegeven boek. Als een vertaler daar toch meermalen tegenaan loopt, moet hij vrezen voor zijn beroepsvooruitzichten.

Het tweede punt is niet simpel en betreft de vorm die vertaalkritiek in dag- en weekbladen dikwijls aanneemt. Recensenten die zich tijdens het lezen van een boek in vertaling hebben gestoord aan gewrongen zinsconstructies, woordherhalingen, non-logica, modewoorden, clichés, duisterheid en al wat verder nog kan irriteren aan een tekst, willen hun gram nog weleens halen met kleine geniepigheden als 'Helaas is het Nederlands niet foutloos', 'De dialogen zijn nogal stijf', 'Het is jammer dat de vertaling niet altijd vlekkeloos verlopende zinnen heeft opgeleverd', tussenzinnetjes als: ('al heb ik bij de vertaling zo mijn vraagtekens') en de klassieker: 'De vertaling leest stroef'.

Een pareltje in dit genre presenteerde Kristien Hemmerechts in een bespreking in *Vrij Nederland* van een boek van Cormac McCarthy: 'Al de mooie paarden is best een aangenaam boek om te lezen (als je het soms houderige Nederlands van de vertaling erbij neemt), maar toch vraag je je de hele tijd af waarom iemand anno 1994 zo'n boek schrijft.' Kennelijk had de vertaler gezondigd tegen het tweede gebod dat ik hierboven noemde. De vraag naar de houderigheid van het origineel wordt niet gesteld, en strikt genomen bedrijft Hemmerechts natuurlijk nog geen begin van vertaalkritiek, maar intussen staat het er toch maar. En wat moet een vertaler hierop terugzeggen: Nietes? Kijk naar je eigen? Doe niet zo akelig tegen me? Nee, hij kan vrijwel niets terugzeggen en neemt zich voor om in de toekomst te allen tijde voor soepel Nederlands te zorgen, al moet hij daarvoor de brontekst nog zo hardhandig door de mangel halen.

Ook uit sommige lovende vertaalkritiek kun je distilleren wat er van vertaald proza als zodanig (dus los van het verband met de brontekst) wordt verwacht; Rudi Wester begon ooit een recensie in *Trouw* als volgt:

'Zo nu en dan is er een roman die, vertaald, een onverwacht leesplezier oplevert. De vertaling is dan zo voortreffelijk dat elk verlangen naar het origineel - waarvoor maar één onduidelijke zin of onhandige

uitdrukking nodig is - geruisloos naar de achtergrond verdwijnt. Geen ergerniswekkend gestuntel met het Nederlands houdt de soepele ontplooiing van het verhaal tegen.'

De vertaling als geheel wordt voortreffelijk genoemd onder verwijzing naar één aspect: de kwaliteit van het Nederlands.

Soms is er een criticus die in zijn overwegingen meer betreft dan alleen het Nederlands. Michel Hockx besprak in de *NRC* de roman *De kuise vrouw* van de Chinese schrijver Gu Hua. 'Het Chinese origineel van *De kuise vrouw* [...] blinkt niet uit door leesbaarheid en hetzelfde geldt voor de Nederlandse vertaling.' Hockx gaat verder dan deze laconieke vaststelling, die overigens vertaalkritisch al meer inhoud heeft dan alles wat we tot nu toe aan opmerkingen van recensenten gezien hebben. Als Hockx de stijl van Gu Hua heeft getypeerd, stelt hij:

'De Nederlandse vertaler heeft deze stijl - terecht - gehandhaafd, maar zal regelmatig geknarsetand hebben bij het opschrijven van passages als: "Snik, snik, mijnheer Wu, jij bent de aller-allerbeste man op aarde" of "Derde Zus, hou jij je tong nu maar stil".'

Dit is opmerkelijk: Hockx vermoedt niet alleen weerzin bij de vertaler tegen wat hij zelf opschrijft - er is geen vertaler die dit soort weerzin niet kent - hij noemt het handhaven van een potsierlijke stijl zelfs 'terrecht'. Dat lijkt in te druisen tegen alles wat ik hierboven over de vertaalkritiek heb gezegd. Maar Hockx is nog niet klaar. Met een aarzeling die voelbaar is in zijn formulering besluit hij zijn commentaar op de vertaling als volgt:

'Wellicht dat een iets minder letterlijke vertaling de leesbaarheid in dit geval ten goede zou zijn gekomen, alhoewel de problemen van Gu Hua's origineel er zeker niet door uit de wereld zouden zijn geholpen.'

De eerste twee opmerkingen van Hockx duiden erop dat hier naar zijn mening is vertaald wat er staat en zoals het er staat (het eerste vertalersgebod). Toch dringt hij - voorzichtig - aan op een 'iets minder letterlijke vertaling'. Als die vertaling echt te letterlijk was geweest, kon Hockx niet beweren dat de stijl van de auteur was gehandhaafd (letterlijkheid is juist de meest voorkomende oorzaak van stijlbederf tussen origineel en vertaling). Hij dringt aan op minder *getrouwheid* omwille van

de leesbaarheid, en stelt kennelijk het laatste boven het eerste, waarmee hij dus per saldo een in de kritiek zeer vertrouwd geluid laat horen.

Door de bestaande vooringenomenheid tegen vertalers (zie Kuipers, zie Luis) en de geringe tolerantie bij critici en het publiek voor alles wat in een vertaling niet soepel loopt of natuurlijk aan doet (zie Hemmerechts, zie Wester, zie - een beetje - Hockx), zal de Nederlandse vertalerij meer en meer toegroeien naar de Anglo-Amerikaanse praktijk, waarin bovengenoemde mangel al lang tot de persoonlijke standaarduitrusting van vertalers behoort.

Nu weet ik ook wel dat er vertalers zijn voor wie deze verschuiving van geen enkel belang is omdat ze sowieso niet bij machte zijn het eerste vertalersgebod na te leven. Ja: er zijn slechte vertalers, ook in de literaire sector waar ik het over heb, en het vervelende is dat de markt ze niet wegsaneert. Integendeel, er zijn uitgevers die uit heilloze zuinigheid in zee gaan met rommelaars die zich laten onderbetalen (er bestaat in de literaire vertalerij een moeizaam op peil gehouden normtarief). En ook bonafide uitgevers zitten, juist bij de titels die aandacht trekken en geld opleveren, met het probleem dat de vertaling niet te lang na het origineel mag verschijnen. Gebeurt dat wel, dan is de publiciteit ingezakt en de aandacht alweer verlegd. Er moet dus in die gevallen snel vertaald worden, bij voorkeur uit het (al dan niet geredigeerde) manuscript en de proeven, als het kan door een goede vertaler, maar is die niet à la minute beschikbaar (of vindt het productieplan van de uitgever gekkenwerk), dan maar door een mindere. Op die manier kunnen er kassuccessen verschijnen in gebrekkige vertalingen, wat het aanzien van heel de literaire vertalerij zeer schaadt.

Wat er te doen is aan de vertaler-die-eigenlijk-niet-kan-vertalen weet ik niet, zeker niet gezien de marktsituatie. Aad Nuis vindt dat hier een taak ligt voor de kritiek, maar God behoeft de vertalerij voor de recensent-met-woordenboek die net zo lang op jacht gaat tot hij drie vertaalfouten kan presenteren en vindt dat hij daarmee het door de staatssecretaris opgegeven strafwerk af heeft. Bart Voorzanger, filosoof, deed in de *NRC* een origineel maar onpraktisch voorstel. Volgens hem moest de consument 'een vertaling vol barbarismen en horkerige zinnen' weer inleveren en zijn geld teruggeisen. Zijn bijdrage stond weliswaar veilig op de opiniepagina, maar toch zat er van de kant van de krant een zekere durf achter; wat ligt immers meer voor de hand dan om - in de geest van Voorzangers oproep - de krantejongen telkens de krant van de vorige dag terug te geven vanwege al die globale

spelers die met hun verborgen agenda's in scherpe competitie zijn, en al die lichamen van personen die zijn gedood? Lijken van mensen die zijn omgekomen hebben ze in het buitenland niet. Maar de vertaler-die-eigenlijk-niet-kan-vertalen is niet mijn onderwerp, dus ik ga - met een omweg - terug naar het soort vertaalkritiek dat, zoals ik het hierboven samenvatte, leesbaarheid boven getrouwheid stelt.

In het midden van de jaren zeventig studeerde ik aan het Instituut voor Neerlandistiek op de Herengracht in Amsterdam. Eigenlijk wilde ik alles tegelijk studeren - geschiedenis, Engels, sociologie - en drie jaar lang heb ik dat ook in praktijk proberen te brengen. Zodoende liep ik ook een keer binnen op Instituut voor Vertaalkunde aan de Kloveniersburgwal.

Vertalen kon ik eigenlijk al. Ik was een klassieke gymnasium-alfa, opgeleid op een zéér degelijk internaat. In het eerste jaar op het Instituut voor Vertaalkunde kwam ik in een groep met mensen die eigenlijk ook allemaal al konden vertalen. Er was er volgens mij niet één bij die niet de oogappel van een taalleraar op de middelbare school was geweest.

Onze eerste docent bij vertalen Engels-Nederlands was Peter Verstegen. De aanpak op het instituut was schools en praktisch. Je moest een stuk tekst van driehonderd woorden vertalen als huiswerk, en de ingeleverde vertalingen werden nagekeken, van een beoordeling voorzien en klassikaal besproken, woord voor woord, zin voor zin.

Wij, de studenten die eigenlijk allemaal al konden vertalen, trokken wit weg bij het terugzien van ons eerste huiswerk. Hier een krabbeltje, daar een streepje of een slingertje, en onder de vertaling in een priegelig handschrift: zwak. Ik geloof niet dat ik het bij Verstegen ooit verder heb gebracht dan 'niet onredelijk'. (Een andere docent op het instituut, Cees Buddingh', vond het eigenlijk ook niks wat wij presteerden maar formuleerde milder; zijn hoogste lof was meen ik: 'best redelijk'.)

Verstegen wilde zijn studenten eerst met beide benen op de grond hebben. Hij toonde aan dat we niet genoeg moeite deden om uit te maken wat er precies in de brontekst stond, dat ons betekenselementen en stijlsignalen ontgingen, dat we niet wantrouwig genoeg waren ten aanzien van wat we meenden te weten. En als hij ons zover had dat we álles op- en nazochten en álles konden verantwoorden, begon hij te wrikken aan de andere kant, want het Nederlands dat we in onze filologische ijver produceerden werd met de week beroerder. Filologische tucht was pas het begin en moest worden gecombineerd met een vaardige of ten minste idiomatische hantering van het Nederlands.

Verstegens voorbeeld was zo krachtig (voor wie het overleefden althans) omdat hijzelf als filoloog en herschepper zeldzaam goed en overtuigend is. Maar ook om nog een andere reden. Wie moet *praten* over vertalen, wie moet *beredeneren* waarom zijn oplossing beter is dan die van een ander, wordt steeds teruggeworpen op *wat er staat* - dat geldt voor de vorderende student evenzeer als voor de docent. In eerste en in laatste aanleg is er in de vertalerij geen andere autoriteit dan de te vertalen tekst. Peter Verstegen heeft zijn vertaalopvattingen (die - dat misverstand heerst namelijk - juist géén pleidooi zijn voor letterlijkheid) het uitvoerigst op papier gezet in zijn proefschrift *Vertaalkunde versus vertaalwetenschap*.

In de leer geweest zijn bij iemand is net zo iets als het katholieke doopsel: je kunt het niet meer ongedaan maken.

Als ik nu, bijna twintig jaar na mijn tijd op het Instituut voor Vertaalkunde (waarvan ik de opleiding overigens niet heb afgemaakt) naar mijn eigen vertaalpraktijk kijk, moet ik zeggen dat daarin ten minste het accent is verschoven. Ik heb lang gedacht dat een vertaler onzichtbaar kon zijn: dat een vertaler door te streven naar de grootst mogelijke getrouwheid (niet: letterlijkheid) een tekst kon doorlaten zoals een ruit het licht. Dat is maar ten dele mogelijk (en ik heb het nog niet eens over poëzievertalen). Idiomatisering verloopt niet algoritmisch. Ik geef een stukje tekst van John Berger, waarvan de eerste zin 'onzichtbaar' kan worden overgezet, maar de tweede niet.

'I should perhaps explain here why I make a certain distinction between drawings and paintings. Drawings reveal the process of their own making, their own looking, more clearly.'

'Ik moet hier misschien uitleggen waarom ik een zeker onderscheid maak tussen tekeningen en schilderijen.'

En dan? 'Tekeningen onthullen het proces van hun eigen totstandkoming, hun eigen kijken [?], duidelijker'? Een niet-levend agens (tekeningen in dit geval) in combinatie met 'reveal' vraagt in het Nederlands bijna altijd om aanpassing. 'Nadere bestudering onthult' is een Engelse manier van zeggen voor: 'Bij nadere bestudering blijkt'. Ik geef zonder verdere toelichting de vertaling die ik voorlopig heb staan:

‘Aan tekeningen is duidelijker te zien hoe ze zijn gemaakt, hoe de maker heeft gekeken.’

Die drie woorden ‘their own looking’ zijn in het Nederlands een stuk duidelijker geworden, en het kan zijn - omdat het Engels niet helemaal grijpbaar is - dat ik iets anders zeg dan de auteur eigenlijk bedoelde. In dat opzicht is de vertaling dus twijfelachtig, maar de zin is goed Nederlands en de mededeling begrijpelijk. *En daar gaat het om.* Nee - dat laatste gaat mij te ver, maar in de kritiek lijkt er wel zo over te worden gedacht.

En in het bovenstaande voorbeeld is mijn oplossing nog verdedigbaar, maar ik besluit ook weleens *because* met *hoewel* te vertalen om een redenering kloppend te krijgen, en ik voeg woorden toe of laat ze weg om een zin te laten lopen. Ik verlevendig, temper, verschuif, verbeter (van dat laatste geef ik hieronder een klein voorbeeldje); ik concentreer, meer in het algemeen, al mijn inspanning op het verkrijgen van een zo goed mogelijke Nederlandse tekst die ik toch nog verantwoord acht ten opzichte van het origineel.

Een avond in oktober 1994. Op de televisie heeft Jan Lenferink John Irving in zijn programma. De Nederlandse Jan (of zijn redactie) heeft in het nieuwe boek van de Amerikaanse Jan een fout gevonden: het devies van de jezuïeten ‘ad majorem Dei gloriam’ heeft, in de Engelse tekst, tussen haakjes de vertaling meegekregen ‘to the great glory of God’. Irving bekent deemoedig schuld.

Lenferink roept: ‘But the Dutch translator got it right! Tot **meerdere** eer van God, staat er! To the **greater** glory of God, John!’ Half buiten beeld horen we Irving (die zwaar de pest in heeft als dit soort details in zijn boeken misgaan) mompelen: ‘Well, I wish the translator had told me.’

De Dutch translator (ik) zag dit aan en bedacht twee dingen: voor iemand die vindt dat er in de vertalerij geen andere autoriteit is dan de te vertalen tekst, is dat ‘meerdere’ een onverdedigbare ingreep. Wat was er simpeler geweest dan het foutje gewoon mee te vertalen? Waar bemoei ik me mee? Wil de vertaler het beter weten dan de auteur? Het tweede dat ik bedacht was: daar in dat programma van Lenferink werd het aanzien van de Nederlandse vertalerij een halve millimeter opgekrikt - weliswaar om de verkeerde reden, maar je kunt in dit verband niet kieskeurig zijn.

Waarom hecht ik zo aan het aanzien van het vertalen? Omdat het rechtstreeks van invloed is op mijn dagelijkse praktijk. Ergens hierboven ben ik een zin begonnen met: *Welnu*. Ik weet zeker dat tussen de drie

miljoen woorden die van mijn hand in vertaling zijn verschenen dat woord niet voorkomt. Waarom niet? Omdat het er te zeer uitziet als een gedachteloze vertaling van: *Well*, - . Ik heb eens aan een vertaler uit het Duits gevraagd of hij het Nederlandse woord 'lustig' ooit gebruikte. Zonder er een moment over na te hoeven denken antwoordde hij: 'Nee, nooit.'

Mijn Duitse collega vermijdt het woord 'lustig' en ik vermijdt het woord 'welnu' omdat we allebei weten dat we wantrouwen moeten overwinnen. Ware dat wantrouwen er niet, we zouden de woorden de plaats geven die ze toekomt, want de vertaler zal vertrouwenwekkend zijn of hij zal niet zijn - om een zinsmodel te demonstreren waar geen woord Frans bij is en die een vertaler uit het Frans toch beter kan mijden.

Ik moet aan Charles B. Timmer denken. Die zei in 1963 naar aanleiding van de Nijhoff-prijs die hij had ontvangen: 'Wanneer ik een werk ter hand neem dat ik in het Nederlands wil vertalen, dan roep ik mijn auteur toe: "Stirb und werde!"' Hij signaleerde dat dat in de praktijk - niet de zijne natuurlijk, die van anderen - nogal eens betekende: 'Stirb und werde *mich!*' Het zegenrijke publicitaire werk van mensen als Karel van het Reve en Peter Versteegen en Arthur Langeveld - de 'vertalers van wat er staat' - was erop gericht dat *mich*-element terug te dringen. Het zal duidelijk zijn dat het toesnijden van vertalingen op de verwachtingen die bij kritiek en publiek leven, dat element juist naar voren haalt. En zo wordt een ruit-achtige een mangel-achtige.

Ik wil - tot slot - degenen die steeds maar het belang van het Nederlands en de leesbaarheid daarvan vooropstellen en die het misschien wel gunstig vinden dat de Nederlandse vertaalpraktijk toegroeit naar de Anglo-Amerikaanse toch eens laten zien wat de mangel in het taalgebied waar hij het lustigst ronddraait soms aanricht.

De onderstaande Duitse zin komt uit het verhaal 'Die Briefe des Zurückgekehrten' van Hugo von Hofmannsthal (1874-1929). De ik, die na een periode van geestelijke verwarring zijn aansluiting op de werkelijkheid probeert terug te vinden, beschrijft de uitwerking die het zien van enkele schilderijen ('van ene Van Gogh') op hem heeft.

'Wie kann ich es Dir nur zur Hälfte nahebringen, wie mir diese Sprache in die Seele redete, die mir die gigantische Rechtfertigung der seltsamsten unauflösbarsten Zustände meines Innern hinwarf, mich mit eins begreifen machte, was ich in unerträglicher Dumpfheit zu fühlen kaum ertragen

konnte, und was ich doch, wie sehr fühlte ich das, aus mir nicht mehr herausreißen konnte - und hier gab eine unbekante Seele von unfafbarer Stärke mir Antwort, mit einer Welt mir Antwort!

‘Letters of a Traveller Come Home’:

‘How am I to tell you half of what these paintings said to me? They were a total justification of my strange and yet profound feelings. Here suddenly I was in front of something, a mere glimpse of which had previously, in my state of torpor, been too much for me. I had been haunted by that glimpse. Now a total stranger was offering me - with incredible authority - a reply - an entire world in the form of a reply.’

De ene Duitse volzin is uiteengevallen in vijf Engelse hoofdzinnen. Naar de inhoud is tussen het Duits en het Engels menige overeenkomst aanwijsbaar. Stilistisch is Hofmannsthal kordaat opzij geschoven, en de plaats die hij had (in *zijn eigen tekst*) is ingenomen door de vertaler.

Het is zeker niet zo dat Anglo-Amerikaanse vertalers de stijl van hun auteurs stelselmatig zozeer bedelven onder zichzelf. En voor zover mij bekend komt deze aanpak in de Nederlandse literaire vertalerij (nog) niet voor.

Ik ben niet blind voor de ratio van deze manier van vertalen/bewerken. Is dit soort Duitse periodenbouw soms niet de reden waarom de oudere Duitse literatuur in het buitenland zo ontoegankelijk wordt gevonden? Bewijst de Engelse vertaler zijn auteur niet juist een dienst door hem knippend en plakkend voor een nieuw lezerspubliek verteerbaar te maken? Heeft hij niet intelligent geknipt en geplakt? Kan de Engelse vertaler niet aanvoeren dat een zo gecompliceerde zin als de Duitse ‘nu eenmaal niet werkt’ in het Engels?

Ik stel er een paar vragen tegenover: Zou Henry James niet veel toegankelijker zijn als hij werd vertaald alsof hij schreef zoals Hemingway? Zou Dickens het publiek niet méér aanspreken in het soort Nederlands waarop Maarten ‘t Hart zich bevljigt? Moet niet eens iemand die mannen van ‘Herenleed’ en Jiskefets ‘Dierenwinkel’ gaan helpen hun dialogen natuurlijker te krijgen?

Wat ik wil zeggen is dit: er bestaat onder goede vertalers in Nederland nog een gewetensvol streven om een auteur tot zijn recht te laten komen

met al zijn eigenheid, eigenaardigheid en gekkigheid. Bij voldoende tegendruk van de kritiek zal dat streven verdwijnen, nog meer dat het al verdwenen is. Ik pleit voor het recht van de vertaler om een zin te schrijven - en voor het recht van de lezer om een zin te lezen - als: 'Derde Zus, hou jij je tong nu maar stil.'